

Két friuli család Debrecenben (A Boschetti és a Vidoni familia részvétele a város életében)¹

Blaskó Barbara

doktorjelölt, Debreceni Egyetem

Az idegenek debreceni tevékenységével kapcsolatban az 1750 előtti időszakból csak néhány görög kereskedő jelenléte ismert a városban, s 1750 és 1850 között is csak 10%-ra tehető az árukereskedők között az idegen származású családok aránya, noha ez volt az a tevékenységi forma, mely a külföldiek debreceni megtelepedésének alapját képezhette. Ekkor két oláh eredetű magyar nemest, egy olaszt, kilenc görögöt, és nagyobb számú szláv és német kereskedőt tartottak nyilván a források.² Habár az 1850-es népszámlálás mindössze két olasz személyt regisztrált a városban,³ az 1870-es összeírás pedig az 1881-eshez hasonlóan nem közölt adatokat a debreceni olasz nemzetiségű lakosokra vonatkozóan, a fennmaradt adatfelvételi ívek az 1870-es év esetében már használható adatokkal szolgálnak. Emellett az ipari statisztikák is mérvadók, melyek 1881-re vonatkozóan 19 (16 férfi és 3 nő) olasz lakost mutatnak ki a városban.⁴ Két friuli vállalkozó család tevékenységéről viszont számos adatot szolgáltatnak a korabeli dokumentumok és családi visszaemlékezések. A 19. század második felének figyelemre méltó húsipari vállalkozásai között ugyanis olyan debreceni cégeket is találunk, melyeket az északkelet-olaszországi Friuli tartományból érkezett családok működtettek.

A Boschetti család

A Boschetti-testvérek (Mária, András, Domokos, József és Pál) 1850 körül érkeztek a városba, Mária második férjével, Ceschia Pállal együtt az Udine melletti Collaltóból (ma Tarcento része) miután egy, a földjükön áthaladó vasútépítés

¹ A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült

² Bá McKay Antal: *A régi debreceni kereskedő családok a legrégebbi időktől 1850-ig*. In: Debreceni Szemle, IV. évf. 4. sz., 1930., 199.

³ Dányi Dezső: *Az 1850. és 57. népszámlálás*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1993., 64–65.

⁴ *Magyar Statisztikai Közlemények. Új évfolyam. A Magyar Korona országában az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei*. Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, Budapest, 1893., 56.

miatt kialakult pereskedés során a család elszegényedett.⁵ Boldogulásukat az erre alkalmasnak tűnő Debrecen városában remélték megtalálni, ahol szülőföldjükön nagy hagyományokkal rendelkező ipari tevékenységek folytatásába kezdtek. Ennek megfelelően Boschetti András a források terménykereskedőként említik,⁶ a szikgáti cserépvető bérlőjeként pedig előbb selyemhernyó-tenyésztéssel,⁷ majd téglá- és cserégyártással⁸ foglalkozó vállalkozóként tartják számon.

Az 1870-es adatok három szalámikészítőt említenek a városban, melyek közül Boschettiék szalámigyára emelkedett ki. Boschetti András és Józsefet az 1870. évi népszámlálás során egyaránt szalámikészítésével foglalkozó személyként nevezik meg; Józsefet ezen kívül a források kőbánya tulajdonosként is említik.⁹ 1863-ban alapított szalámiüzemében 1880-ban már 20 munkással dolgoztatott.¹⁰ Mivel a szalámigyártás a téli időszakban zajlott, a téglagyárban ekkor felszabaduló munkaerőt átcsoportosíthatták a szalámikészítésre, folyamatos munkalehetőséget biztosítva itt tartózkodó honfitársaiknak, vállalkozásaikban ugyanis számos Friuliból érkező munkavállalót is foglalkoztattak. Az 1870. évi népszámlálás adatlapja a Boschetti András tulajdonában lévő Szent Anna utcai földszintes házban a család szolgálatában álló munkavállalókat is feltünteti.¹¹ A friuli származásúak közül ketten Magnano in Riviera, hárman Tarcento, heten Moruzzo és egy fő Cividale del Friuli településről érkezett (Udine környéki települések). Magyar munkásaik túlnyomó többsége debreceni volt, vagy a környező települések valamelyikéről származott.

Boschettiék a főutcán, a régi posta mellett nagy csemegeüzletet nyitottak négy segéddel, ahol a családhoz tartozó két lány, Ceschia Teréz és Lujza is a pénztárban dolgoztak. Itt a szalámi mellett saját pékjükkel süttetett péksüteményt, Olaszországból hozott palackos bort, sajtot és déligyümölcsöt árultak.¹²

„Alólírt tisztelettel tudatom a nagyérdemű közönséggel, hogy bolthelyiségeimet megváltoztatván, azt a Derecskeyné asszonyság házából czeplédutczáról, nagy-varadutczára a t. Jasztrabszky Ignác úr házába tettem át.

⁵ Csapó Katalin, a Boschetti család leszármazottjának kutatómunkája, és Vörös Ilona (Boschetti Mária dédunokája) visszaemlékezése alapján közölt információk.

⁶ *Czégek kézikönyve*. Szerk.: Battonyai Ödön, Budapest, 1887., 177.

⁷ Szűcs Ernő: *Átmeneti üzemi formák jelentkezése Debrecen ipari életében 1848–1867 között*. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1989–1990. Debrecen, 1992., 244.

⁸ Szendiné Orvos Erzsébet: *A Debreceni Fazekas Ipartársulat története a levéltári források tükrében (1872–1933)*. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve 21., Debrecen, 1994. 183–188., 207.

⁹ Központi Értesítő, 18. évf., 100. sz., 1893. dec. 7., 1987.

¹⁰ *Debrecen története 1849–1919*. 3. kötet. Szerk.: Gunst Péter, Csokonai, Debrecen, 1997., 240.

¹¹ MNL HBML IV. B 1109/1 102. d.

¹² Csapó Katalin és Vörös Ilona visszaemlékezése alapján közölt információk.

Ez újonnan felszerelt, s minden fűszer, - keleti gyümölcs és külföldi aszalványnyal stb. ellátott boltomat ajánlom minden rendű t. cz. közönség becses figyelmébe. Boschetti József. Ugyancsak nálam hideg étkek is állanak a t. cz. közönség rendelkezésére.”¹³

Boschetti József feleségével, Székely Amáliával és gyermekeivel (Amália, Etelka, Irma) külön háztartásban lakott az Egyháztér utca 340. szám alatt, ahol szalámikészítő műhely is működött.¹⁴ A földszintes lakásban a szalámikészítés és árusítás mellett borméréssel is foglalkoztak, viszont a családfőn kívül itt már csak egy friuli származású személyt tüntet fel a házösszeírás, aki San Daniele del Friuliból érkezett. A szalámigyártó tevékenységgel a család más tagjai is kapcsolatba hozhatók, 1881-ben az iparos ifjúsági vándorgyűléssel együtt megrendezett debreceni ipari kiállításon — mely ebben az időszakban már önálló iparosok termékeit is kiállította — Boschetti Pál debreceni szalámija is szerepelt.¹⁵

Boschetti András Ceschia János követte volna a családi üzlet irányításában, mivel őt tartották a legrátermettebbnek, s a munkások bizalmát is kiérdemelte. Korai halála miatt azonban a cég ifj. Boschetti András irányítása alá került. Ő azonban felhagyva a szalámikészítő tevékenységgel Máramarosszigetre (ma Románia) költözött feleségével, a szintén olasz, Debrecen első cukrászdáját létrehozó Kaderász családból származó Kolda Terézzel. Itt a továbbiakban ingatlan-bérbeadással foglalkoztak.¹⁶

Több évtizedes jelenlétük alatt a család tagjai bekapcsolódtak a város társadalmi életébe is. A családi krónikák szerint gyakran fogadtak előkelő vendégeket otthonukban, rendszeresen érkezett ebédre a prépost és a polgármester is. Egy, a korabeli sajtóban megjelent cikk alapján tudható, hogy a hortobágyi állatkiállítás alkalmával az ellátó bizottság tagja volt egy Boschetti is, aki „víg kedélyével tünt ki” a többi résztvevő között.¹⁷ Szintén korabeli cikk tanúsítja, hogy Boschetti József a debreceni Zenedeegyletben is tagságot szerzett,¹⁸ Boschetti Ferencet pedig gyógyszerészként jegyezték.¹⁹

A Vidoni Testvérek és Társaik

A város legjelentősebb szalámigyárát azonban egy másik friuli család, az Arternából érkezett Vidoniék nevéhez köthetjük. A fivérek városba érkezésének előzményei egészen 1800-ig nyúlnak vissza. Giovanni Vidoni nagyapja ekkor

¹³ Hortobágy, 4. évf., 23. sz., 1865. jún. 4., 93.

¹⁴ MNL HBML IV. B. 1109/l. 89. d. 340. és 102. d. 2535.

¹⁵ Műszaki hetilap, 1. évf., 25. sz., 1881. szept. 4., 190.

¹⁶ Központi Értesítő, 1. évf. 116. sz., 1876. nov. 11., 1.

¹⁷ Debreczen-Nagyváradai Értesítő, 50. évf., 25. sz., 1892. jún. 19., 2.

¹⁸ Hortobágy, 1. évf. 5. sz., 1862. máj. 30., 37.

¹⁹ Czégek kézikönyve, 177.

ugyanis juhsajt előállításával és eladásával foglalkozott a magyar pusztán, mely mesterséget az apjától örökölte. Az ő példáját követve indult útnak Giovanni, aki nem volt még tizenkét éves, amikor Magyarországon, majd Bajorországban megismerte a tégláégető mesterséget. 1863-ban nagybátyjaihoz hasonlóan ő is munkát kapott a bécsi Praterben. Itt aztán Boschetti debreceni gyárának termékeit árulva elhatározta, hogy két unokatestvérével hasonló vállalkozásba kezd. A szezonzárást követően mindannyian Debrecenbe jöttek, ahol kezdetben azon dolgoztak, hogy a Práterbe visszatérve már a saját gyártmányukat árulhassák, majd Boschetti visszavonulása után, az alapismeretek birtokában ők folytatták iparát.²⁰ A céget *Fratelli Vidoni e Compagni* (Vidoni Testvérek és Társaik) néven 1886. november 8-án alapította meg Giovanni Battista, Eugenio és Giovanni Vidoni Gemona del Friuliban. Társaik az iparigazolványokon már debreceni lakosként szereplő artegnai Giovanni Fab(b)ro és a treppo carnicói Osvaldo Moro voltak.²¹

A Debrecenben rendelkezésre álló lehetőségeket kihasználva a Vidoni üzem termelése folyamatosan növekedett, s termékeikkel országos, majd nemzetközi elismerést szereztek. Sikerüket az itt elérhető jó minőségű alapanyag mellett a Friuliból hozott munkások szakértelmének és a speciális gyártási folyamat alkalmazásának együttese adta. Számos friuli munkást foglalkoztattak ugyanis, akiket elsősorban az Artegna körüli településekről toboroztak a szalámikészítési idényre. Munkásaik száma az üzem működésének tetőpontján, gyártási idényben összesen 100–120 főre volt tehető.²² Igen értékes forrás a dolgozókra vonatkozóan, s a család szerteágazó tevékenységéhez kapcsolódó adatokat is tartalmaz a Vidoniek artegnai otthonában megőrzött főkönyv. Ez alapján több mint harminc alkalmazottjuk esetében állapítható meg a foglalkoztatás jellege és a származási helyük is: Artegnából, Buiából, Gemona del Friuliból, Majanóból, Tricesimóból és Udinéből is többen érkeztek gyárukba.²³

A Vidoni család a gyár megalapítása és vezetése mellett — melyért a cégtulajdonosok iparkamarai kitüntetésben is részesültek — rendkívül fontos szerepet játszott a város társadalmi életében is, hiszen jól jövedelmező vállalkozása révén az ipari tőkések közül szinte egyetlenként a városi középburzsoázia felső rétegéhez tartozott.²⁴ Előkelő társadalmi helyzetüket és nemzetközi szintű elismertsé-

²⁰ Zanini, Lodovico: *Friuli migrante*. Doretti, Udine, 1964., 278–296.

²¹ ASU Archivio notarile di Udine, Atti dei notai, Parte moderna, Pontotti Pietro, Busta 676., fasc. 1090.

²² MNL HBML XXIV. 301/a 2. cs.

²³ A család tulajdonában álló dokumentációból nyert adatok Barbara Vidoni hozzájárulásával kerültek közlésre.

²⁴ Timár Lajos: *Vidéki városalakók*. Magvető, Budapest, 1993., 93.; továbbá *Debrecen és vidéke ipartestület 40 éves története*. Szerk.: Lechner Lajos. Tiszántúli Könyv és Lapkiadó, 1941., 98.

güket is jól szemlélteti, hogy amikor 1927. december 8-án az újonnan elkészült gyárrészt egyházi gyakorlat szerint házszenteléssel avatták fel, az ünnepélyen számos neves személyiség és Durini di Monza gróf, magyarországi olasz követ is megjelent.²⁵ Előkelő, kiváltságos helyzetüket *A debreceni civis élet lexikonában* feljegyzett szócikk is jól mutatja, mely ebben az esetben a Vidoni család megítélését is tükrözi. Az idősök visszaemlékezése alapján ugyanis a városban csak Vidoni szalámigyárosnak volt szép tollú, fehér-világosszürke, kisebb testű díszgalambja.²⁶ A família tehetőségét és különleges helyzetét szemléltetendő nem hiányoznak a korszakból fennmaradt anekdoták sem: „Első gimnáziumban a Vidoni szalámigyárosnak a fia is velünk járt, az meg minden nap hozott egy rúd szalámit. Azzal is jártam együtt az első 3–4 évben, aztán elköltöztek. Minden nap hozott egy szalámit.”²⁷

Üzletfelek tisztességes, ügyes, szorgalmas, takarékos üzletemberekként ismerték meg a Vidoni Testvéreket. Ezzel kapcsolatban szintén fennmaradt egy korabeli anekdota, mely szerint id. Vidoni János gyakran járt Budapestre üzleti ügyekben és mindig a személyvonat harmadik osztályán utazott, mivel — mint mondta — a negyedik osztályú jegyet csak a MÁV dolgozóinak adták ki.²⁸

Vidoni János a társadalmi, kulturális és egyházi életben is kiemelkedő szerepet játszott és a legkülönbözőbb tisztségeket töltötte be a városban. Amellett, hogy a törvényhatósági bizottság ülésein rendszeresen részt vett,²⁹ az 1872-ben létrejött Alföldi Takarékpénztárnak³⁰ és a Kontsek Géza Kereskedelmi Rt.-nek (Debrecen egyik legnagyobb fűszer- és gyarmatáru kereskedésének)³¹ egyaránt igazgatósági tagja volt. Mindemellett az 1926-ban alapított Tiszántúli Húsiparosok Szövetségének társelnöke, majd elnöke és báljainak fővédnöke is volt. A város sportéletében való részvételét — katolikus vallását kiemelve — egy 1936-os adat tanúsítja, mely Debrecen híres csapata, a Bocskai Futball Klub társelnökeként említi.³² A debreceni *fascio* vezetőjeként³³ a városban végzett és országos

²⁵ MTI, 1927. dec. 7., 24–25. *A debreceni olasz-magyar estről szóló tudósítás folytatása.* <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28vidoni%29&s=SORT&m=0&a=rec>, letöltve: 2020-03-21.

²⁶ Kálnási Árpád: *A debreceni civis élet lexikona.* 2. kötet, Debrecen, 2005., 7.

²⁷ Szipál Márton életútinterjúja. http://www.tte.hu/media/pdf/interjuk10-szipal_marton.pdf, letöltve: 2015-08-02.

²⁸ Bornyi József: *A debreceni szalámigyártásról 1867–1948-ig.* Debrecen, 1977. szept. 30. (Kézirat az Országos Húsipari Kutatóintézet múzeumában), 28.

²⁹ *Debrecen története 1919–1944.* 4. kötet. Szerk.: Gunst Péter, Debrecen, 1986., 114.

³⁰ MNL OL Z 19 10/A 52833. (1922–1948) 75.

³¹ MNL OL Z 19 17. d. 6. t.

³² Szegedi Péter: *Pozíciók és oppozíciók: a futballmező kialakulása, struktúrája és dinamikája. Az 1945 előtti debreceni labdarúgás történet-szociológiai elemzése* (disszertáció). Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2004/2005 tanév., 243.

³³ MNL HBML XV. 22/d. 1.

viszonylatban is jelentős tevékenysége elismeréseként 1933 januárjában az olasz királyi kormány az olasz Korona-rend lovagjává nevezte ki.³⁴ Katolikus egyházhoz kötődő tisztségeket szintén viselt:³⁵ 1927-ben a debreceni római katolikus egyházi bizottmány ülésén a római katolikus leánylíceum igazgatótanácsába választották be, majd 1934-ben a Katolikus Népszövetség debreceni szervezetének tisztújító közgyűlésén a választmány tagjává nevezték ki. Emellett az 1928-ban létrejött Debreceni *Rotary Club* is tagjai között tartotta számon,³⁶ melynek célja a rászorulókat támogatása, a közösség szolgálata, ezáltal a város fejlődésének előmozdítása volt.

A család számos karitatív jellegű tevékenységben vett részt, melyre jó példa, hogy a Déri Múzeum által is támogatott, az intézmény alkalmazásában lévő 1848-as honvédek segélyezésére 1907-ben 20 pengőt adományoztak. Társadalmi szereplésükkel kapcsolatban fennmaradt további adat, hogy Giovanni Vidoni és neje az 1927-es és az 1928-as húsiparosok bálján is részt vett, amely bevételének 20%-át a debreceni húsiparosok nyugdíjalapjának gyarapítására fordította. Giovanni Vidoni felesége a Debreceni Kálvinisták Templomegyesületében a kulturális, szociális és ifjúságnevelő központ, a Kálvin-ház felépítése érdekében rendezett teákon is rendszeresen részt vett, ahol háziasszonyi tisztséget is vállalt.³⁷ Mindezek mellett a források alapján a Vidoni Testvérek és Társuk szalámigyár 1936-ban a Rákóczi-szoboralap javára is adományozott 11 pengőt,³⁸ 1938-ban pedig a Gyáriparosok Országos Szövetségének gyűjtésére ajánlott fel 600 pengőnyi adományt.³⁹

Az Olaszbarátok Monti Körének iratai alapján nyomon követhető a Vidoni család kulturális és politikai jellegű tevékenysége egyaránt.⁴⁰ Ugyanis ehhez az egyesülethez kapcsolódott a debreceni olasz fasció működése is Giovanni Vidoni irányításával, akit ezen kívül a források egy ún. *Italica* bizottság vezetőjeként is említenek.⁴¹ A Monti Kör megalapításának gondolatát Olaszországban tanult, olasz szakos tanárjelöltek, Dr. Tassy Ferenc és Kornya Sándor vetették fel Debrecenben 1928-ban. A társaság Vidoni Rinaldo javaslatára döntötte el,

³⁴ Budapesti Hírlap, 52. évf., 287. sz., 1932. dec. 22., 5.

³⁵ *Debrecen katolikus multja és jelene*. Szerk.: Liszt Nándor– Sümeghy József, Debrecen, 1930., 92.

³⁶ Rotary Club Debrecen, Későbbi belépők. <http://www.rotary-debrecen.hu/egykor%20tag%20202.htm>, letöltve: 2014-11-30.

³⁷ Budapesti Hírlap, 52. évf., 10. sz., 1932. jan. 14., 7.

³⁸ MTI 1936. jan. 11., 25. *A Rákóczi Szoboralap javára 1936. évi január hó 1-től 11-ig befolyt adományok*. <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&a=start>, letöltve: 2015-08-01.

³⁹ Budapesti Hírlap, 58. évf., 236. sz., 1938. okt. 19., 5.

⁴⁰ MNL HBML X 301.14. d.

⁴¹ MTI 1928. nov. 28. <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/magyar-tavirati-iroda/adatlap/133575?page=3&search=vidoni>, letöltve: 2018-02-25.

hogy alakuló egyesületüket a magyar-olasz kapcsolatok történetében kiemelkedő szerepet betöltő hős katona tiszteletére, Alessandro Monti ezredesről nevezik el. A Monti Kör nem sokkal azt követően jött létre (1929-ben), hogy a térségben befolyását növelni akaró Olaszország és a trianoni revíziót elérni kívánó Magyarország 1927-ben barátsági szerződést kötött Rómában. A korszak politikai eseményei ezáltal a Monti Kör tevékenységét is befolyásolták, hiszen a fasizmus iránti rokonszenv vagy a revízió kérdése a kör későbbi működése során legtöbb rendezvényének központi témája volt.

A fentebb ismertetett két család története jól szemlélteti, hogy a külföldiek letelepedése és tevékenysége Debrecen városának életében is maradandó nyomot hagyott, hozzájárulva gazdasági, társadalmi és kulturális életének fejlődéséhez, ezáltal színesebbé téve a város életét. A két olasz család nemcsak a szalámigyártás, azaz az ipar területén képviseltette magát, hanem a debreceni társadalmi-kulturális életben is aktívan megjelent. Több évtizedes jelenlétük folyamán beilleszkedtek a város társadalmába, megerősítve ezáltal az ebben az időben élénkülő magyar-olasz kapcsolatokat is.